

Iwona Iskierka

Lifelong learning (LLL) a kształcenie ustawiczne w Polsce

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 4, 121-128

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LIFELONG LEARNING (LLL) A KSZTAŁCENIE USTAWICZNE W POLSCE

Wstęp

Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013 jest dokumentem zawierającym najistotniejsze zagadnienia dotyczące rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013. Dokument ten znajduje się na stronie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji MSWiA.¹ W dokumencie szczególną uwagę zwrócono na wizję i misję rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Uwzględniono w niej strategię i scenariusze rozwojowe wynikające z wiarygodnych i metodycznych badań szeroko rozumianych problemów społecznych dotyczących dzieci, młodzieży, dorosłych oraz seniorów. Należy podkreślić, iż w omawianej strategii uwzględniono możliwość wykorzystania wiedzy oraz kontynuacji jej zdobywania w myśl zasady nauki przez całe życie (kształcenie ustawiczne) – dotyczy to zarówno dorosłych jak i seniorów.

Kolejnym dokumentem, który zawiera omówienie zagadnień dotyczących europejskiego obszaru uczenia się przez całe życie, europejskich ram kwalifikacji oraz dotyczy działań w zakresie uczenia się przez całe życie w Polsce do roku 2020 jest dokument Perspektywa uczenia się przez całe życie na stronie Ministerstwa Edukacji Narodowej.²

Treść dokumentu uwzględnia zobowiązania wynikające z ustanowienia europejskiego obszaru uczenia się przez całe życie (lifelong learning), w tym europejskich ram kwalifikacji oraz specyficzne dla naszego kraju uwarunkowania wymienione w opracowanej diagnozie.

Kształcenie ustawiczne w Polsce

Współczesna idea uczenia się przez całe życie nawiązuje do wcześniej opracowanych definicji kształcenia ustawicznego. Zgodnie z dokumentem „Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010”³ przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 8 lipca 2003 r. Kształcenie ustawiczne to kompleks procesów oświatowych: formalnych, nieformalnych i incydentalnych, które niezależnie od treści, poziomu i metod umożliwiają uzupełnianie wykształcenia w formach szkolnych i pozaszkolnych, dzięki czemu osoby dorosłe rozwijają swoje zdolności, wzbogacają wiedzę, udoskonalają kwalifikacje zawodowe lub zdobywają nowy zawód, zmieniają swoje postawy. W ustawie o systemie oświaty⁴ definiuje się

¹ http://szs.mac.gov.pl/portal/SZS/490/6262/Dlaczego_Polska_potrzebuje_Strategii_rozwoju_spoleczestwa_informacyjnego.html (pobrano 29.01.2013 r.)

² http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1893%3Aperspektywa-uczenia-si-przez-cale-ycieq-do-uzgodnie-midzyresortowych-i-konsultacji-spoecznych&catid=204%3Aministrstwo-archiwum-aktualnosci&Itemid=249 (pobrano 29.01.2013 r.)

³ http://www.men.gov.pl/index.php?view=article&catid=58%3Aksztacenie-doroslych&id=346%3Astrategia-rozwoju-ksztacenia-ustawicznego-do-2010-roku-&format=pdf&option=com_content&Itemid=83 (pobrano 29.01.2013 r.)

⁴ Dz.U. 2004 nr 256 poz. 2572 z późniejszymi zmianami

kształcenie ustawiczne jako kształcenie w szkołach dla dorosłych, a także uzyskiwanie i uzupełnianie wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych przez osoby, które spełniły obowiązek szkolny. Okazuje się, iż w dotychczasowej praktyce edukacyjnej dominuje kształcenie formalne zgodne z definicją: „*Kształcenie formalne – system kształcenia oparty na stałych pod względem czasu i treści nauki formach (klasy, stopnie, szkoły, programy i podręczniki), prowadzący od nauczania początkowego do uniwersytetu i włączający - obok kursów wykształcenia ogólnego - wiele programów specjalnych oraz instytucji stacjonarnego kształcenia technicznego i zawodowego.*”⁵

Zgodnie z tą definicją kształcenie ustawiczne w Polsce nie jest tożsame z pojęciem kształcenia ustawicznego w Unii Europejskiej, rozumiane jako kształcenie przez całe życie (ang. lifelong learning). Kształcenie ustawiczne w Polsce regulują następujące akty prawne: Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty,⁶ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy,⁷ Kodeks pracy. Zadania edukacji ustawicznej określone są również w dokumentach rządowych oraz dokumentach Unii Europejskiej. Dokumenty rządowe obejmują takie dokumenty jak: Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010, Strategia Rozwoju Edukacji na lata 2007–2013, Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007-2013⁸ – zadania zawarte w tym planie dotyczące edukacji są realizowane za pomocą Programu Operacyjnego „*Wykształcenie i kompetencje*”. Dokumenty Unii Europejskiej to: Deklaracja Kopenhaska, która została przyjęta przez ministrów ds. kształcenia zawodowego i szkoleń państw UE oraz Komisję Europejską w Kopenhadze w 2002 roku. Deklaracja ta dotyczy wzmocnienia współpracy europejskiej w dziedzinie kształcenia zawodowego i szkoleń poprzez tworzenie „*Europy Wiedzy*” oraz zapewnienie powszechności dostępu do rynku pracy.⁹

Kolejne określenie kształcenia ustawicznego zawarto w raporcie Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu pod nazwą *Modernizacja kształcenia ustawicznego i kształcenia dorosłych w Polsce, jako integralnych części uczenia się przez całe życie*.¹⁰

W dokumencie tym szkolenie ustawiczne jest określane jako „*kompleks procesów oświatowych (formalnych, nieformalnych i incydentalnych), które niezależnie od treści, poziomu i metod umożliwiają uzupełnienie wykształcenia w formach szkolnych i pozaszkolnych, dzięki czemu osoby dorosłe rozwijają swoje zdolności, wzbogacają wiedzę, udoskonalają kwalifikacje zawodowe lub zdobywają nowy zawód, zmieniają swoje postawy*”.¹¹

11 stycznia 2012 roku Minister Edukacji Narodowej podpisał nowe rozporządzenie w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych.¹²

⁵ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*. PWN. Warszawa, 1992

⁶ Dz.U. 2004 nr 256 poz. 2572 z późniejszymi zmianami

⁷ Dz.U. 2004 nr 99 poz. 1001 z późniejszymi zmianami

⁸ <http://www.funduszezstrukturalne.gov.pl/informator/npr2/> (pobrano 29.01.2013 r.)

⁹ <http://nauczyciel.wsipnet.pl/oswiata/arts.php?dz=5&nid=2165&r=22> (pobrano 29.01.2013 r.)

¹⁰ http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=348%3Amodernizacja-kształcenia-ustawicznego&catid=58%3Akształcenie-dorosłych&Itemid=83 (pobrano 29.01.2013 r.)

¹¹ http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=346%3Astrategia-rozwoju-kształcenia-ustawicznego-do-2010-roku-&catid=58%3Akształcenie-dorosłych&Itemid=83 (pobrano 29.01.2013 r.)

¹² Dz.U. 2012 Nr 0, poz. 186

Rozporządzenie to zastąpiło rozporządzenia: Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 r. w sprawie uzyskiwania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych,¹³ oraz Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 czerwca 2009 r. w sprawie publicznych placówek kształcenia ustawicznego, publicznych placówek kształcenia praktycznego oraz publicznych ośrodków dokształcania i doskonalenia zawodowego.¹⁴ Rozporządzenie to stanowi kolejny element zmiany systemu kształcenia zawodowego i ustawicznego. Określa ono przede wszystkim nowe rodzaje form pozaszkolnych prowadzących kształcenie ustawiczne oraz warunki, organizację i tryb prowadzenia w nich kształcenia. Zgodnie z rozporządzeniem wykaz pozaszkolnych form kształcenia obejmuje: kursy prowadzone w oparciu o podstawę programową kształcenia w zawodach, kwalifikacyjny kurs zawodowy, kurs umiejętności zawodowych, turnusy dokształcania teoretycznego młodocianych pracowników; kursy z zakresu zawodów ujętych w klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy, w tym także prowadzone we współpracy z urzędami pracy; kursy kompetencji ogólnych, prowadzone według programu nauczania uwzględniającego wybraną część podstawy programowej kształcenia ogólnego. Zgodnie z zasadami określonymi z rozporządzeniu nowe rodzaje form pozaszkolnych można było wprowadzić od 1 września 2012 r. W przepisie przejściowym wskazano, że podmioty prowadzące w dniu wejścia w życie rozporządzenia kształcenie w formach pozaszkolnych określonych w rozporządzeniu¹⁵ mogą kontynuować prowadzenie tego kształcenia na dotychczasowych zasadach nie dłużej niż do 31 grudnia 2012 r.”¹⁶

Wraz z rozwojem technologicznym pojawiła się konieczność zmian w formach kształcenia ustawicznego. W dniu 16 października 2012 opublikowano rozporządzenie¹⁷ regulujące wykorzystanie Internetu w kształceniu ustawicznym. Zgodnie z rozporządzeniem szkoła udostępni uczniowi niezbędne oprogramowanie i będzie kontrolować jego postępy. Ponadto rozporządzenie to wprowadza wymagania dla podmiotu prowadzącego kształcenie ustawiczne z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Przyjęto m.in., że kadra musi posiadać odpowiednie przygotowanie do prowadzenia zajęć z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. Odpowiednie przeszkolenie należy zapewnić także uczestnikom. Zgodnie z przepisami podmioty prowadzące kształcenie są zobowiązane do zapewnienia uczniom dostępu do odpowiedniego oprogramowania umożliwiającego interakcję między słuchaczami lub uczestnikami a osobami prowadzącymi zajęcia. Organizatorzy kształcenia powinni także na bieżąco kontrolować postępy słuchaczy i aktywność osób prowadzących zajęcia. W znowelizowanym rozporządzeniu określono również możliwości wyboru metod i technik kształcenia na odległość. Zgodnie z rozporządzeniem organizatorzy kształcenia mogą sami określać liczbę godzin oraz sposoby prowadzenia zajęć. Określono również sposób weryfikacji postępów słuchaczy. Znowelizowane przepisy wprowadzają wymóg, by odbywała się ona w sposób tradycyjny – a nie przez Internet. Nowe przepisy obowiązują od 6 listopada 2012 r.

¹³ Dz.U. 2006 Nr 31, poz. 216

¹⁴ Dz.U. 2009 Nr 99, poz. 828

¹⁵ Dz.U. 2006 Nr 31, poz. 216

¹⁶ <http://www.oswiata.abc.com.pl/nowe-prawo> (pobrano 29.01.2013 r.)

¹⁷ Dz.U. 2012 poz. 1152

Perspektywa uczenia się przez całe życie – projekt dokumentu strategicznego opracowany przez Międzyresortowy Zespół do spraw uczenia się przez całe życie

W dokumencie Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013 zawarto następujące stwierdzenia: „Przygotowana przez Rząd RP Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013 jest spójna z kluczowymi dokumentami określającymi strategiczne kierunki rozwoju Polski: Strategią Rozwoju Kraju 2007-2015,¹⁸ Narodowymi Strategicznymi Ramami Odniesienia 2007-2013,¹⁹ Strategicznym Planem Rządzenia.²⁰ Strategia uwzględnia priorytety europejskiej polityki w dziedzinie społeczeństwa informacyjnego wynikające z założeń Strategii Lizbońskiej oraz inicjatyw «eEurope – społeczeństwo informacyjne dla wszystkich» i „i2010 – Europejskie społeczeństwo informacyjne na rzecz wzrostu i zatrudnienia”.²¹

Międzyresortowy Zespół do spraw uczenia się przez całe życie, w tym Krajowych Ram Kwalifikacji, działa na podstawie Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów nr 13 z dnia 17 lutego 2010 r. W Zespole współpracują: Ministerstwo Edukacji Narodowej - koordynacja polityki uczenia się przez całe życie, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego – koordynacja Krajowych Ram Kwalifikacji, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Ministerstwo Gospodarki, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Zespół ten przyjął i skierował do uzgodnień międzyresortowych i konsultacji społecznych dokument „Perspektywa uczenia się przez całe życie” na posiedzeniu 4 lutego 2011.²² Dokument ten zawiera następujące rozdziały: Powody tworzenia „Perspektywy”, Uczenie się na kolejnych etapach życia i kariery – diagnoza i prognoza, Przesłanki do działania – cel strategiczny, Cele operacyjne i kierunki interwencji oraz System wdrażania i monitorowania. W dokumencie znajduje się również zestaw załączników. Są to między innymi: Wspólne ramy działań na rzecz uczenia się przez całe życie w strategiach rozwoju, Wykaz zobowiązań wynikających z ustanowienia europejskiego obszaru uczenia się przez całe życie, słownik pojęć polityki na rzecz uczenia się przez całe życie. Na szczególną uwagę zasługuje uzasadnienie potrzeby przeorientowania modelu kariery edukacyjnej i zawodowej. Zwrócono uwagę, że tradycyjny model kariery edukacyjnej i zawodowej polega na intensywnym uczeniu się formalnym w latach młodości, w tym zdobyciu kwalifikacji zawodowych oraz na możliwie najdłuższym utrzymaniu zatrudnienia w wyuczonym zawodzie. W związku z szybkim rozwojem gospodarczym i społecznym, wzrostem mobilności osób uczących się i pracujących oraz z procesem starzenia się społeczeństwa zaistniała konieczność zmiany takiego modelu kariery w całości – od pierwszych do ostatnich lat życia.

¹⁸ <http://bip.mrr.gov.pl/Narodowa%20Strategia%20Spojnosci/Documents/102dd4907d064e1986fd453aeadcacc1SRKRM.pdf> (pobrano 29.01.2013 r.)

¹⁹ http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Documents/NSRO_maj2007.pdf (pobrano 29.01.2013 r.)

²⁰ http://zds.kprm.gov.pl/sites/default/files/zds_strategiczny_plan_rzadzenia.pdf (pobrano 29.01.2013 r.)

²¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0229:FIN:PL:PDF> (pobrano 29.01.2013 r.)

²² http://bip.men.gov.pl/images/stories/Karolina/pll2011_02_04.pdf (pobrano 29.01.2013 r.)

Okazuje iż, na etapie dorosłego życia, po wejściu na rynek pracy, niezbędne jest stałe doskonalenie kluczowych kompetencji oraz kompetencji profesjonalnych w taki sposób, by być gotowym do reorientacji zawodowej, nawet pod koniec aktywności na rynku pracy. Ogromną rolę odgrywają tutaj możliwości uczenia się poza systemem edukacji formalnej. Systemy kształcenia i szkolenia powinny reorientować się na ściślejszą współpracę ze środowiskiem pracy oraz w większym stopniu uwzględniać rolę uczenia się innego niż formalne. Uczenie się seniorów to ważne zagadnienie w modelu kariery edukacyjnej. W związku z trwałym zwiększeniem liczby starszych osób w społeczeństwie bardzo ważne jest zachęcanie i wspieranie seniorów w utrzymaniu aktywności zawodowej i społecznej możliwie jak najdłużej. Należy więc zwrócić szczególną uwagę na uczących się seniorów. Uczący się seniorzy mogą łatwiej zaspokajać potrzebę utrzymania kontaktów społecznych oraz uczestnictwa w życiu gospodarczym i społecznym.

W latach 2000-2002, w dokumentach Komisji Europejskiej i Rady Unii Europejskiej wypracowane zostały zasady stanowiące podstawę tworzenia europejskiego obszaru uczenia się przez całe życie (lifelong learning – w skrócie LLL). Określono również główne cele tworzenia europejskiego obszaru LLL. Cele te obejmują: ułatwienie swobodnego przepływu osób uczących się i pracujących, ułatwianie przenoszenia kwalifikacji oraz ich odnawiania i doskonalenia, promowanie kreatywności i innowacyjności, przyczynianie się do wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. W obszarze europejskiego LLL wyznaczono kilka podstawowych zasad: pierwsza dotyczy szerokiego podejścia do uczenia się (lifewide learning), zasada ta polega na docenieniu różnych form uczenia się – nie tylko uczenia się formalnego, ale także pozaformalnego i nieformalnego. Zwrócono uwagę, iż najlepsze efekty przynosi łączenie możliwości jakie dają różne formy uczenia się. Następną zasadą dotyczy uczenia się wszystkich. W zasadzie tej uczenie się, jako ważny składnik aktywności życiowej, dotyczy nie tylko uczniów, studentów i słuchaczy kursów. Dotyczy także osób, które nie były w centrum zainteresowania tradycyjnej polityki edukacyjnej, tj. osób pracujących, osób nieaktywnych zawodowo, seniorów, a także małych dzieci, które w pierwszych latach życia uczą się najintensywniej. Zasada trzecia to tzw. partnerstwo na rzecz LLL. Jest to uznanie, że uczenie się dotyczy wszystkich oraz wymaga partnerskiej współpracy wielu podmiotów. Administracja publiczna (rządowa i samorządowa), pracodawcy, pracownicy i ich organizacje oraz inne organizacje obywatelskie mają wpływ na upowszechnianie uczenia się innego niż formalne, które w nowoczesnych społeczeństwach stanowi największy obszar uczenia się. Zasada szósta to postawienie osoby w centrum polityki LLL. W polityce LLL osoba ucząca się, a nie instytucja lub system, jest głównym odniesieniem. Kształcenie i szkolenie dostosowuje się do indywidualnych potrzeb osób uczących się. Okazuje się, iż skuteczność tej polityki nie wystarczy mierzyć wskaźnikami dotyczącymi instytucji i systemów – należy ją weryfikować używając przede wszystkim wskaźników dotyczących osiągnięć osób.

Lifelong learning (LLL) różni się od kształcenia ustawicznego (zdefiniowanego w Polsce jedynie w odniesieniu do instytucji systemu oświaty oraz systemu instytucji rynku pracy), a także od uczenia się dorosłych, dotyczy bowiem osób w każdym wieku. Pojawiła się więc w Polsce potrzeba zdefiniowania polityki na rzecz uczenia się przez całe życie. Dotychczas w Polsce nie zdefiniowano

w sposób kompleksowy i spójny polityki na rzecz uczenia się przez całe życie. Biorąc pod uwagę zaakceptowane przez Polskę dokumenty Unii Europejskiej, związane z ustanowieniem europejskiego obszaru Lifelong learning (w tym europejskich ram kwalifikacji), przyjmuje się następującą definicję polityki na rzecz uczenia się przez całe życie: *„Polityka na rzecz uczenia się przez całe życie: polega na promowaniu i wspieraniu dobrej jakości uczenia się w każdym wieku, w różnych formach i miejscach oraz na uznawaniu efektów uczenia się w systemach kwalifikacji; stawia osoby uczące się w centrum, a miarą jej skuteczności są kompetencje i kwalifikacje osób – niezależnie od drogi na jakiej zostały osiągnięte; realizowana jest na zasadzie partnerstwa rządu, samorządu terytorialnego, pracodawców, pracobiorców i organizacji obywatelskich”*.

Podsumowanie

W świetle przedstawionych rozporządzeń dotyczących zmian w systemie edukacji ustawicznej w Polsce oraz polityki na rzecz uczenia się przez całe życie zachodzi potrzeba kształtowania takiej polityki, która obejmie kompleksowo wszystkie formy uczenia się (formalne, pozaformalne i nieformalne), wszystkie okresy w rozwoju człowieka (od najwcześniejszych do najpóźniejszych etapów życia) i wszystkie poziomy efektów uczenia się (od najniższych do najwyższych). Jednocześnie polityka na rzecz uczenia się przez całe życie będzie ukierunkowana na zapewnienie spójności między wszystkimi formami, etapami i poziomami uczenia się. W dokumencie *„Perspektywa uczenia się przez całe życie”* omówiono również bariery utrudniające przestawienie systemów edukacji formalnej w Polsce zgodnie z wymogami polityki Lifelong learning (LLL). Do barier tych zaliczono między innymi: słabość tradycji kształcenia praktycznego i uczenia się aktywnego, utrwalone, duże różnice pomiędzy kształceniem ogólnym i zawodowym oraz selekcyjny charakter kształcenia zawodowego, rozumiany jako grupowanie uczniów „słabszych” (z punktu widzenia wymagań kształcenia typu akademickiego), dominacja kierunków społecznych i niski udział kierunków ścisłych w strukturze kształcenia, słaba współpraca szkół i uczelni ze środowiskiem przedsiębiorców i organizacji społecznych. Współpraca taka powinna skutkować uzupełnieniem edukacji teoretycznej o doświadczenie praktyczne i lepszym opanowaniem kompetencji kluczowych.

Streszczenie

W artykule omówiono zagadnienia związane z procesem uczenia się przez całe życie. W latach 2000-2002, w dokumentach Komisji Europejskiej i Rady Unii Europejskiej wypracowane zostały zasady stanowiące podstawę tworzenia europejskiego obszaru uczenia się przez całe życie (lifelong learning – LLL). W Polsce natomiast Międzyresortowy Zespół do spraw uczenia się przez całe życie, w tym Krajowych Ram Kwalifikacji, na posiedzeniu 4 lutego 2011 r. przyjął i skierował do uzgodnień międzyresortowych i konsultacji społecznych dokument *„Perspektywa uczenia się przez całe życie”*. Dokument ten został stworzony aby uświadomić społeczeństwu konieczność oparcia rozwoju gospodarczego i społecznego na wiedzy. Uzyskiwane kompetencje i kwalifikacje muszą być stale doskonalone, aby umożliwiały osobom w różnym wieku, w różnych okolicznościach życiowych, sprostanie wyzwaniom zmieniających się technologii.

Summary

This paper discusses issues related to the process of learning throughout life. In 2000-2002, in the documents of the European Commission and the Council of the European Union have been working out the principles underlying the creation of a European area of lifelong learning (lifelong learning – LLL). In Poland, however, the Interministerial Team for lifelong learning, including the National Qualifications Framework, at the meeting of February 4, 2011 received and sent for inter-ministerial and public consultation document "*The prospect of learning throughout life*". This document was created to raise awareness about the need to support economic and social development of the knowledge. Obtained skills and qualifications must be continuously improved to enable people of all ages, in different circumstances, the challenges of life-changing technology.

Bibliografia

1. Dz.U. 2004 nr 256 poz. 2572 z późniejszymi zmianami
2. Dz.U. 2004 nr 256 poz. 2572 z późniejszymi zmianami
3. Dz.U. 2004 nr 99 poz. 1001 z późniejszymi zmianami
4. Dz.U. 2006 Nr 31, poz. 216
5. Dz.U. 2009 Nr 99, poz. 828
6. Dz.U. 2012 Nr 0, poz. 186
7. Dz.U. 2012 poz. 1152
8. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*. PWN. Warszawa, 1992
9. http://bip.men.gov.pl/images/stories/Karolina/plll2011_02_04.pdf (pobrano 29.01.2013 r.)
10. <http://bip.mrr.gov.pl/Narodowa%20Strategia%20Spojnosci/Documents/102dd4907d064e1986fd453aeadcacc1SRKRM.pdf> (pobrano 29.01.2013 r.)
11. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0229:FIN:PL:PDF> (pobrano 29.01.2013 r.)
12. <http://nauczyciel.wsipnet.pl/oswiata/arts.php?dz=5&nid=2165&r=22> (pobrano 29.01.2013 r.)
13. http://szs.mac.gov.pl/portal/SZS/490/6262/Dlaczego_Polska_potrzebuje_Strategii_rozwoju_spoleczenstwa_informacyjnego.html (pobrano 29.01.2013)
14. http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Documents/NSRO_maj2007.pdf (pobrano 29.01.2013 r.)
15. <http://www.funduszestrukturalne.gov.pl/informator/npr2/> (pobrano 29.01.2013 r.)
16. http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1893%3Aperspektywa-uczenia-si-przez-cae-ycieq-do-uzgodnie-midzyresortowych-i-konsultacji-spoecznych&catid=204%3Aministerstwo-archiwum-aktualnosci&Itemid=249 (pobrano 29.01.2013 r.)
17. http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=348%3Amodernizacja-ksztacenia-ustawicznego&catid=58%3Aksztacenie-doroslych&Itemid=83 (pobrano 29.01.2013 r.)

18. http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=346%3Astrategia-rozwoju-ksztacenia-ustawicznego-do-2010-roku-&catid=58%3Aksztacenie-dorosych&Itemid=83 (pobrano 29.01.2013 r.)
19. http://www.men.gov.pl/index.php?view=article&catid=58%3Aksztacenie-dorosych&id=346%3Astrategia-rozwoju-ksztacenia-ustawicznego-do-2010-roku-&format=pdf&option=com_content&Itemid=83 (pobrano 29.01.2013 r.)
20. <http://www.oswiata.abc.com.pl/nowe-prawo> (pobrano 29.01.2013 r.)
21. http://zds.kprm.gov.pl/sites/default/files/zds_strategiczny_plan_rzadzenia.pdf (pobrano 29.01.2013 r.)